

NYA AVHANDLINGAR

Maria Zackariasson: *Maktkamper och korridorfester. En etnologisk studie av kulturella processer och gruppinteraktion i två studentkorridorer*. Etnolore 23. Skrifter från Etnologiska avdelningen. Uppsala universitet. 2001. 270 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1488-6.

Hur gör studenter? Frågan utgör rubrik i en artikel i Västerbottens-Kuriren den 23 oktober 2001. Artikeln aktualiserar behovet av att förstå hur studenter lever och tänker och introducerar begreppet ”god studentkunskap”. Några dagar efter artikelns publicering, en händelse som ser ut som en tanke, disputerar etnologen Maria Zackariasson vid Uppsala universitet på avhandlingen *Maktkamper och korridorfester. En etnologisk studie av kulturella processer och gruppinteraktion i två studentkorridorer*. Det är en välskriven och klart disponerad avhandling, som illustreras med ett antal fotografier från de studerade korridorerna, men också från författarens egen studentkorridor tidigare under 1990-talet.

Alla som betecknar sig som akademiker har en början som student. På det sättet är de akademiska läsarna hemtama med ett avhandlingsämne som vill problematisera delar av det som kan vara liktydigt med den egna studenttiden. Dock har långt ifrån alla varit boende i studentkorridor, men i denna avhandling förknippas ”studentliv” och ”studentkultur” med korridorboende. Invändningen att detta kan te sig något begreppslikt oklart garderas sig Zackariasson mot genom att poängtera att studien inte enbart rör sig om studenter och studentkorridorer utan om grupper och processer på ett mer generellt plan. Att studien såväl rumsligt som tidsligt är snävt avgränsad, två studentkorridorer i Uppsala under senare hälften av 1990-talet, motiveras av författaren med att det är avhandlingens speciella avgränsning till det lilla formatet som gör det möjligt att överblicka och närstudera dessa mer generella kulturella processer i all sin nyansrikedom.

Detta resonemang samlas i en syftesformulering som handlar om att analysera de kulturella processer

som kommer till stånd när en samling individer lever tillsammans i en kollektiv miljö (s. 14). Detta allmänt formulerade syfte kompletteras med en rad frågeställningar: Hur uppkommer gemenskap och samhörighet? Hur hamnar man utanför? Hur relateras samhörighet till individuell frihet? Vilka kulturella ideal blir de dominerande i gruppen? Finns maktstrukturer och hur uppstår dessa? Vilken roll spelar faktorer som t.ex. kön?

Studien kan placeras in i skärningspunkten mellan ungdomskulturforskning, vardagslivsforskning och studier om gemenskap och interpersonella relationer. Zackariasson har varit tvärvetenskapligt inspirerad från bl.a. socialpsykologi, sociologi och kommunikationsvetenskaplig forskning. Som jag skall diskutera nedan får detta följderna när det gäller den inomvetenskapliga etnologiska fokuseringen i analysen.

Efter det sedvanliga inledningskapitlet med dess genomgång av teori, metodik och material följer kapitlet *I ungdomens vår*, som behandlar studentkultur i allmänhet och Uppsalastudenters i synnerhet, med dess anor, nationsliv och valborgsmässofirandets champagnefrukostar. Zackariasson skriver också om studierna, valen och ångesten när studenterna ifrågasätter och funderar över sina val och våndas över imperativen att påverka sin framtid.

Det tredje kapitlet behandlar processen att lämna föräldrahemmet och upprätta ett eget boende i och med flyttningen till korridoren. Här presenteras också de två undersökningsmiljöerna. Redan nu får man veta att den korridor som i avhandlingen benämns som Korridor 1 karaktäriseras av en vilja till gemenskap, mycket genom att tre av de boende aktivt arbetar för att främja umgänget. Trots att en del av invånarna tidvis byts ut kvarstår den positiva inställningen till att bygga en gemenskap. Korridor 2 är mera präglad av öppna konflikter och motsättningar.

Det statliga studiestödssystemet i Sverige möjliggör för ungdomar att vara mera oberoende av föräldrars ekonomi. Ekonomin behöver således inte utgöra det nödvändiga bandet till föräldrahemmet och hemorten. Viktigare kan vara det emotionella och sociala band

som man har till sin bakgrund, sina föräldrar, vänner och syskon. Det nya livet i en kanske ny stad, med studentkorridorboende, upplevs dock enligt författaren inte helt igenom som ett alldeles eget och individualiserat liv, utan, som en av informanterna beskriver det, som ett mellanhopp, mellansteg, mellan boende i föräldrahemmet och den egna lägenheten. I och med att studentkorridor-tillvaron till vissa delar består av kollektivt ansvar för vardagssysslor, exempelvis kökets skötsel, eller för bruksföremål som gemensam tv, kan man göra processen i kortare steg, kanske också med mindre dramatiska turer. Den ensamhet som en tom och egen lägenhet skulle kunna innebära ersätts av en, om än tillfällig, social tillflykt till korridormiljön.

Zackariasson betonar det särskilda och artegna med korridorboendet, t.ex. genom att beskriva det speciella möte mellan privat och offentligt som här äger rum. Korridorernas offentliga miljöer, bl.a. i köket, inrymmer ingen avskildhet och successivt inlemmas nykomlingarna i de koder som gäller för korridorboendet och vistelse i dess offentligheter. Nykomlingarnas handlingar betraktas och bedöms av de redan initierade. "Minsta kommentar eller handling, vare sig det är att hämta ett glas mjölk eller slå sig ned framför tv:n kan vara en del av en sådan bedömningsprocess, som så småningom utmynnar i att den nyinflyttade får en tydligare uppfattning om hur gruppen fungerar och gruppen i sin tur får ett tydligare intryck av nykomlingen" (s. 87).

Individens inlemmande i kollektivet är inte okomplexerat. I efterhand kan en del studenter reflektera över att man inte levde upp till "den förväntade socialitetsnivån". Studenten Anneli berättar t.ex. att hon inte var "artigt trevlig" hela tiden och således inte uppfyllde ett grundläggande krav på socialitet. Begreppet socialitet, som är ett av Zackariassons viktigaste begrepp, är inlånat från socialpsykologin, och används som ett sätt att diskutera relationen mellan individ och kollektiv. Socialitet används som något mindre värdeneutralt än ordet interaktion. Socialiteten betecknar ett positivt innehåll och en aktiv önskan om gemenskap, vilja till umgänge och till sällskaplighet. Hur en person finner sig tillrätta i korridoren beror i hög grad på den allmänna stämningen i gruppen men också på samspelet mellan den person som just flyttat in och det befintliga kollektivet. Detta kan ju tyckas som en självklarhet men här resoneras om huruvida korridorboendet med de drag av hemmiljö som det har kan representera ett tryggt område där individen kan förankra sin existens.

Resonemangen om socialitet fortsätter i *Gemensamma nämnare*. Här diskuteras hur viljan till gemenskap omsätts i praktisk handling. Handlingarna kan vara att aktivt arbeta för att korridoren skall representera ett hem, med dess ingredienser av planscher, krukväxter, gardiner, dukar, fåtöljer och tv-apparat. Zackariasson använder sig också av Orvar Löfgrens resonemang om hur tiden och rummet samverkar i uppkomsten av ett hem. Tider anpassas för att ge tillfällen att umgås, som att äta gemensamt. Här, liksom på en del andra ställen i avhandlingen, hade ett bredare etnologiskt perspektiv kunnat tillämpas – om alternativboende, om symbolskapande, överhuvudtaget ett mera teoretiserande och analytiskt angreppssätt på hemmet.

I kapitlet påpekas den konkreta samvarons och interaktionens betydelse som led i upprättandet av gemensamma referenspunkter. I studentkorridorer förekommer förutom mycket oplanerat umgänge även planerat återkommande umgänge med speciella rituella drag. Hit räknas korridorfikat där mangrann uppslutning kan tolkas som att man lyckats med sin gemensamhetsambition. Korridorfester har också stor symbolisk betydelse och materialiserar en del av föreställningarna om livet i en studentkorridor. En lyckad korridorfest blir en del av den interna positiva historieskrivningen i korridoren. Även populärkultur och generationstillhörighet används i skapandet av gemenskap. I kapitlet diskuteras hur populärkulturella erfarenheter av allt ifrån Astrid Lindgrens böcker till tv-serien *Robinson* ger upphov till aktualiseringar av värdeskalor och därmed påföljande statusutdelning i grupperna. Smakhierarkier ges utrymme och att förhålla sig positivt till något som betraktas som "skräp" kan vara förenat med bekymmer, om än inte av alltför allvarligt slag.

Det femte kapitlet behandlar relationskonstituering och samtalsinteraktion och här står samtalen och relationerna mellan gruppmedlemmarna i fokus med såväl klara som otydliga gränsdragningar mellan vänskap, bekantskap, romantik och sexualitet. Den mest framträdande relationstypen är "korridorkompisskapet". Dess regler är i hög grad förankrade i de dominerande idealen om gemenskap och samhörighet. Denna socialitet förväntas gå utöver särskiljande faktorer som kön, etnicitet, ålder och utbildningsval. Övriga relationstyper som behandlas är dyadiska vänskapsrelationer och kärleksrelationer samt hur en normerande heterosexualitet påverkar vilka typer av vänskapsrelationer som blir föremål för skvallor, spekulationer och kommentarer.

Med inspiration från Michael Moffatt diskuteras

Zackariasson idealet att samtala som ett kitt i relationerna. I korridorerna finns en välvillig inställning till samtalandet som sådant och ingår som en del i förståelsen av vad korridorlivet är för slags liv. Men ett alltför intensivt samtalsutbyte kan också vara tröttsamt i längden, t.ex. det höga värderandet av samtalsinteraktionen som medför krav och förväntningar på invånarna att engagera sig i samtal med andra. Förväntningarna på samtal är störst i de allmänna utrymmena och inom dessa tolkas också tystlåtenhet som något negativt.

Som konsekvens av samtalsmönstren uppstår informationskontroll och skvaller. Korridorkompisskapets relevansregler innefattar att de boende skall intressera sig för varandra, vilket t.o.m. används för att förklara öppen nyfikenhet och kontroll. De som utsätts för kontrollen eller frågorna kan uppfatta detta som positivt eller negativt, allt beroende på den inställning man har till hur mycket av ens privatliv som skall utväxlas i öppen kommunikation. Kärleksrelationer tillhör gränfallen för vad man kan ta upp till allmän diskussion eller om de skall betraktas som privata och exklusiva för nära vänskapsrelationer.

I *Socialitet och utanförskap* diskuteras hur man kan hamna i periferin eller t.o.m. utanför gemenskapen. Att inte leva upp till den förväntade socialiteten kan leda till utanförskap, eftersom distanserad vänlighet och allas deltagande i korridorlivet är starka och framträdande ideal. Även om man "bjuder till" för att kunna delta i gemenskapen kan t.ex. språksvårigheter utgöra hinder. Det är bekvämast för majoriteten att tala svenska och även om man inte talar om något viktigt kan de ständigt pågående samtalen upplevas som utestängande. Utbytesstudenten Liam får i kapitlet representera processer av anpassningssvårigheter och normöverträdelser. Under hela fältarbetet befinner han sig i periferin av gruppen. Han har språksvårigheter, han behärskar inte den elementäraste matlagning och han närmar sig kvinnor på ett sätt som ter sig ovant och främmande. I tolkningarna av Liam framkommer på ett tydligt sätt hur han kulturaliseras, dvs. att övriga boende inte är benägna att se honom som individ utan som en representant för en främmande kultur. Han exotiseras på ett märkbart etnocentriskt sätt och man menar att det absolut inte finns några likheter mellan Liams hemland Ghana och Sverige. Denna kulturalisering och exotisering får som konsekvens ett utanförskap. Situationerna med Liam utgör en av de passager i avhandlingens text där det bränner till lite extra. I författarens resonemang finns en försiktig men viktig kritik av studentkamrater-

nas etnocentrism och en markering av den något dolda rasialiering som pågår.

I sjunde kapitlet diskuteras maktrelationer, samförstånd och demokratiska ordningar. Här inleder Zackariasson med ett resonemang om att inte alla sociala relationer är präglade av maktkamp, men att makt finns med i många fler än man tror. Studentkorridormiljöerna framstår som egalitära och icke-auktoritära, men genom några konkretioner gör hon en djupare analys där hon nyttjar ett maktperspektiv. Ett sådant handlar om köns-makt som först exemplifieras i termer av arbetsdelning. Kvinnor förväntas på ett bättre sätt kunna organisera köket, kökskassan och de annat "hemarbete". Samtidigt som några av de manliga studenterna lämnar köksfältet "fritt" för kvinnorna kan beteendet tolkas som en implicit uppmaning till kvinnorna att ta ansvar för dessa uppgifter. Dock fanns det också män som var intresserade av kökssysslorna, t.ex. Robert i korridor 2, som fick heta "kökshitler". En pysslig kvinna kunde enligt Zackariasson betecknas som "korridormamma".

Också i samband med en konflikt mellan Stephen, Rosa och Helena lyfter författaren in kön som organisationsprincip och maktfaktor. När Stephen pratar om svenska kvinnor talar han mycket om deras utseende och skönhet, vilket framstår som en central värderingsgrund för hans kvinnoanalys. I intervjuerna med Stephen blir Zackariasson explicit medveten om hur svårt det är att hålla sig neutral som forskare och hur man blir inbegripen i de kategoriseringar som pågår och görs i samtalen. Hon menar också att konflikten mellan dessa tre handlar om en strukturellt förankrad köns-makt som är kopplad till en heterosexuell matris.

Där Zackariasson uppvisar en tydlig reflexiv hållning i förhållande till intervjuerna med Stephen ser man inte samma vilja till reflexivitet i en del andra analyser, när kvinnor är huvudpersonerna. Det gäller t.ex. dispyten om filmen *Dirty Dancing* och några korridorboendes syn på genrer inom populärkultur. Enligt författaren representerar Robert på ett negativt sätt en dominant syn på smak och stil när han framhäver i sitt tycke objektiva kriterier för att betrakta en del tv-produktioner som skräp. Inom korridor 2 använder några kvinnliga boende filmen *Dirty Dancing* på ett sätt som gör att den kultförklaras. Man ser filmen tillsammans flera gånger i tv-rummet och förhåller sig aktivt till vad som händer och gör den till något helt annat än en banal tonårsfilm. I processen ingår bl.a. att tolka dansläraren Patrick Swayze som ett objekt med sexuell laddning. När en man objektgörs på detta vis förhåller sig inte författaren kritisk på det sätt hon gör när

motsvarande händer med kvinnor. Inte heller diskuterar hon nämnvärt den könsmaktaspekt som skulle kunna förklara det egna resonemanget.

I slutkapitlet vill författaren fördjupa diskussionerna om begreppen makt, gemenskap och ungdomlighet. Zackariasson förfäktar en mångdimensionell syn på makt med inspiration från exempelvis Olof Peterson, Susan Bordo, Michel Foucault och Philippe Daudi. Hon vill särskilt diskutera hur makt och maktrelationer existerar på mikroplanet och poängterar maktrelationer som uppstår i den direkta interaktionen mellan människorna. En anledning till att dessa får spelrum i studentmiljöerna är att det saknas uttalade hierarkier och tydliga ledare. En poäng som Zackariasson framhåller är att om man alltför mycket koncentrerar sig på den instrumentella makten missar man de ”små” interpersonella sammanhangen där kanske faktorer som förmåga att bli omtyckt och hur man visar eget engagemang blir avgörande.

Ett annat tema som diskuteras här är hur ungdom och ungdomlighet hänger ihop. Författaren menar att även om unga individer inte alltid lever upp till ungdomligheten så bedöms deras handlingar och beteenden i relation till denna. Hur skall man då som forskare hitta en plats att förankra och beskriva ungdomarna själva, de konkreta individer som lever sina liv, kanske ibland i skuggan av dominerande ideal? Här framhåller Zackariasson vikten av att kulturella föreställningar måste tolkas och förstås av individer och i de specifika mikrokulturella situationerna.

Förhållandet till ”den Andre” diskuteras också i slutkapitlet. Eftersom inte de boende avgränsar sig som ett vi i förhållande till andra studentkorridorer eller andra ”andra” så sker dessa vi-dom-processer inom korridoren. Men även avvikare kan definieras som ”inom” så länge man tillhör de korridorboende. Att kunna acceptera avvikare kan också bli ett gott betyg för gruppen som sådan och på en ”bra” korridor.

Studentkultur – vad är det?

Maria Zackariasson använder ordet studentkultur som ett av flera kulturbegrepp. För en definition använder hon sig av Helen Horowitz som talar om ”college culture”, i Zackariassons tappning liktydigt med en samling värderingar, attityder och beteenden knutna till föreställningar om vad det innebär eller bör innebära att bo i en studentkorridor. Kulturbegreppsanvändningen är således direkt knuten till det empiriska fält som avhandlingen behandlar. Men hon menar att hon inte ser kultur som statisk och oföränderlig, utan som en

process där människorna är aktiva deltagare. Hon vill sätta dessa kulturella processer i centrum för analysen, de som uppkommer när en kollektiv identitet uppstår och upprätthålls inom gruppen. En sådan process är när invånarna går från att se sig själva som individer till gruppmedlemmar. Andra processer handlar om förhandlingar om hur korridorlivet bör se ut och fungera. Här talas också om kulturella komplex och mikrokultur. I det som hon betecknar som studentkultur finns de motstridiga uppfattningarna inom studentkulturen om det positiva värderandet gemenskap och samhörighet å ena sidan och individens frihet och autonomi å den andra. Detta är en central motsättning som ligger till grund för de flesta av de konflikter som studerats.

Författarens metoder är fältarbete med observationer samt intervjuer. I avhandlingen påtalar hon att det finns särskilda problem när fältarbete är förlagt till vad som är att betrakta som hemmiljö, men hon analyserar inte dessa problem på något mera ingående sätt. Överhuvudtaget kan sägas att metoddiskussionen i avhandlingen är ganska vag och ofullständig. Det gäller också själva analysmetoderna, dvs. det konkreta tolkningsarbetet där teoretiska utgångspunkter och empiri skall vägas samman och stöpas till en etnografisk text.

Ett annat problem rör avhandlingens fokus. Här handlar det om två huvudfrågor, dels det empiriska fältets förhållande till frågeställningarna och kunskapsmålet, dels vad man skulle kunna kalla för de etnologiska tolkningsramarna i förhållande till mer socialpsykologiskt präglade tolkningar. Jag börjar med det empiriska fältet, som är klart avgränsat i tid och rum. Det är två studentkorridorer i Uppsala, det är slutet av 1990-talet, det är de unga vuxna som bebor dessa korridorer. Är då studentmiljön, med tonvikt på *student*, det centrala? En studentkultur är svår att frigöra från ett större akademiskt värde- och tolkningskomplex, från disciplinhierarkier och fakultetskulturer. ”Det akademiska” antas t.ex. på s. 21 vara närvarande som en gemensam nämnare, men följs inte upp i beskrivningar och analyser.

Är det istället korridoren med tonvikt på *fysisk plats* som är i fokus? På många sätt får man det intrycket, men det är tveksamt om det i så fall får analytiska effekter.

Eller är det ungdomskulturen istället för själva studentboendet som är det centrala? Betoningen på populärkultur och generation i t.ex. kapitel 4 kan vara ett tecken på det, eftersom den typen av samtal bland ungdomar skulle kunna äga rum på många ställen för att manifesteras grupp-gemenskap. Kanske är gruppinteraktion i allmänhet det centrala? I så fall förefaller

empirin alltför avsmalnad och specialiserad. Det jag efterlyser är en bättre avvägning mellan den konkreta kontextualiseringen och grupprocesser på ett mer generellt plan. Kan t.ex. tolkningarna om socialitet och gruppbetående utan större svårighet flyttas över till andra kontexter? Och vilken roll spelar i så fall studentboendet och studentmiljön – och därmed kopplingen till det akademiska – per se?

Så till frågan om det inomvetenskapliga och det tvärvetenskapliga. Som jag tidigare nämnt menar författaren att studien kan placeras in i skärningspunkten mellan ungdomskulturforskning, vardagslivsforskning och studier om gemenskap och interpersonella relationer. Eftersom Zackariasson inte specifikt redogör för dessa som etnologiska forskningsområden utgår jag från att hon betecknar dessa fält som tvärvetenskapligt präglade och etnologens uppgift blir då att med de etnologiska begreppen och perspektiven skapa en alldeles särskild tolkningsbrygd. Vad kan etnologen få sagt som t.ex. inte en socialpsykolog skulle få sagt? Vilken konkret betydelse ges kulturbegreppet och de kulturella perspektiven? Här vill jag efterlysa flera och utförligare täta etnografier som t.ex. handlar om symboler, fester, personlig stil, inredning och andra identitetsmarkörer, eller kanske hur narrativer skapar likhet och skillnad mellan människor. Inte minst fotografierna som finns i avhandlingen ger stoff för etnologiska analyser. På detta sätt kan jag tycka att det finns ett behov av att på ett tydligare sätt *etnologifiera* denna avhandling. Observera att denna ståndpunkt inte kommer från positionen att etnologiämnet till varje pris behöver försvaras eller att man inte skall sträva efter tvärvetenskap och ett mångperspektiviskt arbetssätt. Jag anser dock att författaren i högre grad kunnat använda etnologiska tolkningsramar och skrivsätt som skulle ha gagnat det tvärvetenskapliga syftet, men som ändå gett större spelrum att förstå det hon faktiskt vill visa, och som hon tar upp i slutkapitlet, och som ingår i hennes hållning om hur kultur skall förstås – att ”kulturella föreställningar oupphörligen måste tolkas och förstås av individer” och det är ”i mötet mellan individuella erfarenheter och kulturellt grundade förväntningar som samhället omformas och utvecklas” (s. 229).

Sammanfattningsvis utgör dock avhandlingen ett väl genomfört och välskrivet arbete och ett viktigt bidrag till ett hittills föga utforskat forskningsfält. I epilogen finns en fin formulering som också gör den fältarbetande och analyserande etnologen synlig, den formulering som handlar om frusna tidssnitt: ”I mina

papper levde ögonblicken kvar, och händelser, relationer och ageranden var ständigt aktuella. Där arbetade Inga oförtrutet för gemenskap i gruppen, Anton var alltid lika ovillig att sköta köksveckan och Olivia fortsatte att vara i konflikt med Emil” (s. 240).

Britta Lundgren, Umeå

Per-Anders Östling: *Blåkulla, magi och trolldomsprocesser. En folkloristisk studie av folkliga trosföreställningar och av trolldomsprocesserna inom Svea Hovrätts jurisdiktion 1597–1720*. Etnolore 25. Skrifter från Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet. 2002. 400 s. English summary. ISBN 91-506-1536-X.

Per-Anders Östling har för sin avhandling granskat 790 rättegångsprotokoll hämtade ur de renoverade domböckerna i Svea hovrätts arkiv. De renoverade domböckerna tillkom till följd av ett regeringsbeslut 1614 och utgör en sorts sammanfattningar av de ursprungliga protokollen, t.ex. finns sällan detaljerade förhørsprotokoll med. Det är bara undantagsvis som man kan hitta spår av aktörernas språkbruk och ordakonst i de renoverade domböckernas refererande protokoll. Formuleringar som ”han försvarade sig hårdeligen”, ”hon begynte gruvligen svärja” eller ”härtil högeligen bedjandes Gud” antyder känsloladdade ordaskiften, men utan att återge dem.

Boken består av två huvuddelar: Hotbilden och Hotbildens uttryck. I Hotbilden försöker sig Östling på att ge en överblick över folkliga trosföreställningar som hänger ihop med magi och med Blåkulla. Såvitt jag känner till finns det ingen dylik tidigare, varför en sådan redogörelse hade kunnat fylla en lucka. Tyvärr blir resultatet här inte särskilt lyckat. Framställningen är oklart disponerad, den hoppar mellan en refererande och en analyserande nivå och skapar mer förvirring än klargörande överblick.

Avhandlingens kärna utgörs av kapitel 5 och 6 i huvuddelen Hotbildens uttryck, där författaren går in närmare på det empiriska materialet. Det är där etnologin och folkloristiken har sina starka sidor och det är också där Östlings avhandling producerar ny kunskap. Här får vi en habil genomgång av hur de vardagliga trolldomsprocesserna såg ut: de var resultat av grannfejder, füllebråk, avund och sårad ära. I ungefär en tredjedel av de rättegångar som författaren stude-